

Dublőrök éjszakája címmel befejezte új filmjének forgatását Bacsó Péter. Főszereplők: Bodrogi Gyula, Udvaros Dorottya, Igó Éva, Kiss Erika. Operatőr: Andor Tamás.

— *Aki önt érti, az filmjeit is érteni fogja?*

— Nem vagyok az elvonatkoztatások embere. Elvontságok, lilaságok nem érdekelnek. Elméleteket sem gyártok. Nem hiszem, hogy korszakos filmrendező lennék a szónak abban az értelmében, hogy megeremtettem volna egy képi nyelvet, egy jelrendszert, mely csak az enyém volna, védjegy, melyről mindenkinek én jutok eszébe. Vállalom az eklekticizmus vádját, minden filmem külön eset. Nekem elég, ha a közönség ért és szeret. Az én problémáim konkrétak. Minden filmemhez meg kell találnom a megfelelő nyelvezetet. Voltaképp filmjeim ötletei is maguktól jönnek. Persze azután sokat dolgozom azért, hogy az ötletből film is legyen. Filmjeimmel hatni akarok a közönségre, azért csinálom filmeket, hogy az emberek megnézzék azokat. Nem rám kíváncsiak: önmagukat akarják látni. A zsöllye nem gondolkodószerű, ha Chaplin bennragad a forgójajtóban, azon Lukács György is csak nevet.

— *Csak?*

— Látja, itt vagyunk máris a lényegnél. Számomra a humor az a kulcs, mely oda nyit, ahová mások elméletek, önkifejezés, gyötrő unalom árán kandikálnak be, közönséggel, vagy anélkül, számukra egyre megy. Nekem a humor világnézet, filozófia, érték, információ, és sorolhatnám még a naprakész nagyképű zargon

divatszavait arról, hogy mi van a Világban, az Emberben, s mi bolygatja az Egyensúlyt. Szerintem *nevetve nem lehet hazudni.*

— *Akkor csiklandozzon meg!*

— Van a nevetésnek, a jókedvnek egy fiziológiai fajtája, mely éppúgy jelentkezik az emberen, mint a csengő szavára Pavlov kutyája száján a nyál. Ez nem humorhatás. A szórakoztatás nem bűn, szórakozni nagyszerű, de csak technika. Persze nagyon jól tudom, hogy mikor nevet, mikor komorul el a közönség. A humoros hatások gépezetét jól ismerem, s nem szégyenlem a gépezetet használni. Szeretek beülni a moziba, amikor figyelem, hogy mikor jön a nevetés, mikor vernek szaporábban a szívek. Ha egyszer valaki kifizeti a mozijegyet, joga van nevetni. De amikor humorról beszélek, nem a technikára gondolok.

— *Talán a tragikumra gondol?*

— Nagyon is komoly dolgokról lesz szó. Talán emlékszik a *Te rongyos életre*, erre a legalábbis nekem legkedvesebb filmemre, melyben volt ugyan móka és kacagás, de benne volt a kor szörnyűsége is.

— *Maradjunk akkor a tragikomikum esztétikájánál.*

— Elhíteti, mennyire megszenvedtem azért az atmoszféráért. Biztos látta a *Tegnapelőttet*, melyben nem volt vicc, tele volt saját életem elemeivel, megcsalatósával, büntudatával.

— *Pici optimizmussal a végén . . .*

— Jogom van optimistának lenni, bár ma már kevésbé vagyok az, mint éppen akkor, azokban az ötvenes években, hol zsarnokság volt, ott zsarnokság volt.

— *És ön nem volt zsarnok?*

— Mindenki valaki zsarnoka volt, aki részt vállalt a közéletben. Én évekig a

süllyesztőben voltam, mert megbukott az *Úttörők* című filmem.

— *Megebukott? Tudomásom szerint be sem mutatták.*

— Akkoriban, mire bemutattak egy filmet, az már annyira átalakult, hogy teljesen mindegy volt, megbukik-e vagy sem. Az még MOZI volt, ahova az emberek jártak, s nem az Üzenetre, a Rendező Világára, a Nagy Titokra voltak kíváncsiak, hanem egyszerűen élvezték a vetítést és kejeesen megborzongtak a képek fekete-fehér villódzásának láttán. szóval az *Úttörők* zártkörű vetítésen bukott meg.

— *Talán úttörőknek mutatták be előzetesen afféle tesztként?*

— Hová gond! Az úttörők be sem teheték a lábukat a nekik és a róluk készített film vetítésére. Az úttörővezetők döntöttek úgy, hogy a film bemutathatatlan.

— *Csak nem Allen Dulles sügött a forgatáson?*

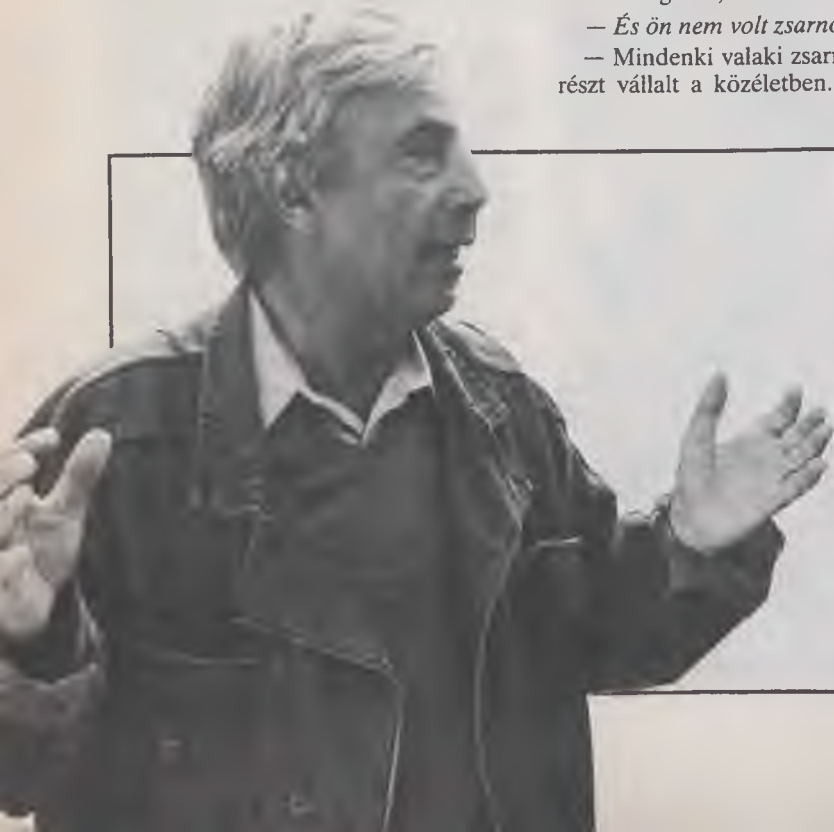
— A legőszintébb szocialista hittel eltele készítettük el a forgatókönyvet, s forgattuk le a filmet Makk Károlyal. Azt akartuk megmutatni, hogy a vásott, romlott és vad utcagyerekek miként találnak rá az úttörőélet helyes útjára, hogyan lesz belőlük úttörő, a Magyar Népköztársaság hű gyermeke, a párt rendíthetetlen kis katonája.

— *És mi volt ebben a szűzsében, ami nem tejszertelt a magasságnak?*

— Csak annyi, hogy a forgatás hevében elfeledkeztünk arról, hogy az utcagyerekeket ellenszenvesre instruáljuk. Ők csak éltek, utcagyerekeskedtek, s mint akkoriban mondani volt szokás, *objektíve* szimpatikussá váltak, míg az úttörők éppen ellenkezőleg. Fegyelmezettségük, militarizmusuk, elviselhetetlen stréberségük és rendíthetlenségük maga volt a dögunalom. Így hát ellenszenvesé váltak, hiába

A vicc keserű bája

Beszélgetés
Bacsó Péterrel

volt övék a jövő, hiába bírták a párt és a nép bizalmát.

— *A realizmus diadala?*

— Bár jólesik az utalás, mégis el kell hessegessem magamtól. Ugyanis tárgyilagosan el kell ismernem, hogy végsősoron nem a film önmagában döntötte el a sorsomat. A filmet át lehetett volna vágni, újra le lehetett volna forgatni. A filmeket akkoriban még nem tekintették olyan öntörvényű alkotásoknak, melyekből sem elvenni, de hozzájuk tenni sem szabad szemernyit.

— *Ez a felfogás kétségtelenül idegen lehetett Révai József esztétikai gyakorlatától.*

— A filmet elvitték a Belügyminisztériumba, s nyoma veszett.

— *Még mindig jobb, mintha önt és Makkot is vele vitték volna.*

— Mi csak gyalogok voltunk egy sakk-táblán, ahol Révai és Hont játszott. Hont Ferenc volt a főnökünk a Főiskolán, ő juttatott bennünket ahhoz a lehetőséghez, hogy az *Úttörőket* leforgassuk, de mire a film elkészült, Hont kikészült. S mint a fáraók korában a rabszolgákat, bennünket, Hont „különítményét”, vele temettek el. Meg kell mondjam, így utólag visszagondolva, nem is bánom azt a kis kényszer-szünetet. Ez volt az első immunizáló élmény, mely megmentett attól, hogy vakon elhiggyek mindent, amit akkoriban tanácsos volt azért elhinni.

— *Voltak tehát kételyei?*

— Az egészet elhittem, a részleteket nem. Semmi kivetnivalót nem látok ma sem abban, hogy a világ két nagy erő — az *imperializmus* és a *szocializmus* — küzdőterének tűnt, ahol az én helyem a szocializmus táborában volt, s innen nézve logikus volt a fegyelem, a hit és a tekintély vállalása. Révai például, akivel többször volt dolgom, lehangolódott okos volt, nem tudott nem imponálni nekem. Ūlt a vetítőben, talán a filmet sem nézte, miközben áradt belőle a gúny, a szitok, a bírálát. Amit mondott, az ellen nem volt apellátá.

Emlékszem, a *Szabónét* forgattuk, melynek előkészítéseképpen kimentem a Ganz Gyárba „tanulmányozni” a munkásasszonyokat. Tapasztalataimat azután hasznosította a rendező, Máriássy Félix a film forgatásán is. Révai megnézte a filmet, s éktelen haragra gerjedt a fáradt, lestrapált, robotba belefáradt munkásasszonyok láttán. Naturalista hülyeségnek nevezte a látottakat, és nyomban utasított pótfelvételre és az átvágásra.

— *Mikor történt az ön comebackje?*

— Az első (mert volt egy második is, 1956 után) 1952-ben történt, amikor én lettem Kovács András helyettese a film-dramaturgián. Sokat dolgoztunk, jó közösség alakult ki, igyekeztünk elindítani egy új rendező nemzedéket.

Bodrogi Gyula

— *Újabb repedések?*

— 1953-ban a Karolina úti pártiskolára kerültem. Mindjárt nem tudtam megemészteni, hogy az iskola igazgatóhelyetese — ma kitűnő történész — alig köszönt nekem az udvaron, pedig néhány éve együtt dolgoztunk az *Ifjúságnál*, a MADISZ lapjánál. Bár kétségtelenül olyan figura voltam azon az iskolán, aki irritálta a környezetét. A tananyag elképesztően együgyű volt, az előadók gépies monotoníával fűjták a brosúrákról összeollózott szöveget. Nekem semmi ke-

resnivalóm nem volt ezen az iskolán. Először életem során megvilágosodott előttem, hogy az a fajta ideologikum és politikum, mely 1953-ra a maga barokkos pompájában teljesen kifejlődött, nemcsak velejéig hazug, hanem ráadásul bárgyú és értelmetlen is.

— *Iskolatársai is hasonló álláspontra jutottak?*

— Nem, dehogy. De az ő esetükben azt is számításba kell venni, hogy egzisztenciájuk, jövőjük függött attól, hogy mindent elhiggyenek és mindent betanuljanak, mivel funkcionáriusok voltak, akik ha eltértek a vonaltól, mehettek volna vissza földet túrni, követ törni vagy dolgozni a gyárba. Érdekük volt tehát, hogy higgyenek. Nekem meg állandó problémám volt, firkáltam vagy csak bámultam a plafont.

— *Mi volt ebben a humoros?*

— Nézze, éppen azt akarom megvilágítani magának, hogy én valahogyan alkáltilag képtelen vagyok valamit *csak* komikusan vagy *csak* tragikusan felfogni. Ha valamiben *lázadó és radikális* vagyok, akkor ez az a sajátos kettős látásmód, mely nagyon sokakat idegesít és bosszant. Az emberek skatulyákban élnek és skatulyák szerint ítélnék. A ronda, sztálinista 50-es évek e sematikus látásmód szerint bűnökkel, vétkekkel, vérrel és verítékekkel terhesek, ahol egy magát valamire tartó embernek bűnhődni, szenvedni, vezekelni illik.

— *Szó ami szó, erre tényleg van elég alapja mindenkinek, aki akkor felnőttként élt.*

— Ám e logika szerint a Szép, a Jó, az Igaz (több érték hirtelen nem jut eszembe) elleni árusulás, ha emlékezni merünk arra, hogy ebben a korban voltunk fiatalok, ekkor szerettünk, hittünk a jövőben, a jóban. Ma mintha mindent csak a fonákjáról látnánk, míg akkor a színéről való látás volt a kívánatos. De én átéltem már akkor is mindkettőt, s ezt a kettősséget, a lét pokolba vezető mélységének és mennybe emelő magasságának egymástól elválaszthatatlan, sírásra, nevetésre egyaránt ingerlő két oldalának az egységét kívánom azokban a filmekben vissza-

adni, melyeket azaz vádolnak, hogy *elviccelem* bennük a történelmet. A tragikus filmek tragikuma egy idő után elporlik, legfeljebb szánakozást élünk át, mit sem értve meg az egykori rendezői szándékokból. Ezzel szemben a vígjátékok örökké élve maradnak: gondoljon Chaplinre, Lubitschra, de gondoljon Latabár 50-es évekbeli alakításaira. Azok ma már éppúgy a nemzeti kultúra részei, mint az Ember tragédiája.

— *Őn is aláírta . . . ?*

— Igen, persze, én is aláírtam a Memorandumot, melyben a ma magyar értelmiség vezető szereplői azt követelték a kulturális kormánytól, hogy Madách művét bemutassák a Nemzeti Színházban.

— *Őn is visszavonta?*

— Igen, persze, én is visszavontam, pontosabban én is ott voltam abban a csoportban, ahol szóban közölték velünk a kívánalmat, hogy nekünk vissza kell vonnunk az aláírásunkat, de valójában sosem vontam vissza az aláírásomat.

— *Hát igen, a kettősség úgy látszik nem*

Kaszás Attila,
Bodrogi Gyula, Méhes László

annyira az ön sajátja, mint inkább a koré, melyben élt.

— Még a pártiskolára való bevonulásom alatt történt, hogy az 1953-as választások előkészítéseként kiküldtek Győr-Sopron megyébe választási agitátorként. Nem panaszkodhattam a fogadtatásra. Maga a megyei párttitkár instruált, megrendelt tőlem egy választási propaganda-verset. A verset gyorsan megírtam, ugyanis akkoriban költőnek is számítottam. Nyolc soros strófákban zengtem meg épülő-szépülő világunk sikereit, egy éktelen hosszú vers sikeredett. A győri színház színészei elátkoztak, mivel nekik be kellett tanulniuk a verset, s a megye különböző helységeibe kiszállva, a választási gyűlések tagjai előtt el kellett kívülről mondaniuk sok-sok alkalommal. Mivel a verset repülőgépről röpcédulákra nyomva szétszórták az egész megye fölött, szövege meglehetősen ismert volt, nem hagyhattak ki belőle semmit.

Üvegházban éltem addig, ez hamar kiderült. A választási gyűlésekről szabályosan elkergettek a választók, hallani sem akartak többet az épülő-szépülő új világról, akkora volt bennük az elkeseredés. Egyszer éppen a megye első képviselőjével, Hegedűs Andrással iszkoltam el a választók előtt, akik persze utóbb 99,99 százalékos arányban megválasztották jelöltjüknek.

— *Errefelé csorogtak A tanú forrásai is, nem?*

— A *tanú* nagyon sokféle forrásból eredt. A narancsfarmot azonban tényleg ekkor és ebben a megyében láttam.

— *Nem félt attól, hogy összetörik az üvegház?*

— Az 1953-as kormányprogram megbolygatta a pártiskolát. Élesen szembeállította egymással a dogmatikusokat és reformpártiakat. Számomra nem volt kétséges, hogy hova állok. Bűn nélküli szocializmust akartam.

— *Hol van a bűn, az emberekben vagy a viszonyokban?*

— Sosem késő félreállni.

— *Nekem úgy tetszik, hogy ön viszont sosem állt félre, mindig a cselekvést választotta, amikor csak esélye volt rá a passzivitással szemben.*

— Én nem mitizálom a cselekvést. Alapvetően nem hiszem, hogy más lennék, mint kedvenc hősőm, Pelikán, aki ideológiailag nem olyan képzett, hogy folyékonyan tudjon hazudni.

— *Dehát a filmcsinálás cselekvés, nem?*

— Nekem szenvedély, mámor, kábító szer. Szerencsém volt, hogy abbahagytam a filmírást, a dramaturgiai munkát. Hozzáteszem még, hogy én csapatember vagyok. Évek, évtizedek óta ugyanazokkal az emberekkel dolgozom, ez olyan,

mintha ugyanazon a hajón, ugyanazzal a legénységgel mindig más földrész fölfe-
dezésére indulnánk el. Az én izgalmam
átragad a többiekre, s az övém rám.

— *Kolumbusszal is megesett, hogy In-
diába indult, s Amerika lett belőle.*

— Nem kell minden filmnek remekmü-
nek lenni.

— *Na és A tanú?*

— Amikor *A tanút* megírtam, odaad-
tam Újhelyi Szilárdnak, az akkori főigaz-
gátónak, aki elolvasta, és azt mondta,
hogy neki nagyon tetszik, de az egy lehe-
tetlen vállalkozás, feledjem el. Pár film
volt mögöttem, köztük a *Nyár a he-
gyen*, mely első volt az ötvenes évekkel le-
számoló filmek sorában. Nem tegnap
kezdtém tehát. Váratlanul segítség érke-
zett azonban Rényi Péter személyében,
aki elolvasta a forgatókönyvet, nagyon
tetszett neki, s segítségével nyomán lehetővé
vált a forgatás. Többször leállították a
forgatást, átfírtuk a könyvet. Végül az el-
készült filmet átvágatták, jeleneteket ki-
dobattak velem, másokat betettek, így
azután elkészült *A tanú*, ahogyan ma lát-
ható.

— *Van talán egy másik Tanú is?*

— Nekem megvan az eredeti, ahogyan
én szerettem volna látni. Az csak az
enyém.

— *Ki a film nyilvánosságra jutott ver-
ziójának alkotótársa ön mellett?*

— Nem titok, hogy *A tanú* elkészítésé-
nek és engedélyezésének évtizednyi ko-
rában Aczél György volt a magyar kul-
túrpolitika vezető személyisége. Ő sze-
mélyében a film támogatója volt, de mint
politikus, nyilván foglya volt a viszonyok-
nak, melyek akkortájt meglehetősen elle-
ne voltak annak a szellemiségnek és attí-
tűdnek, melyet *A tanú* képviselt. *A tanú*
bemutatásának története „lopakodó re-
formunk” története is egyben. Arra már
nem volt ereje a szektás politikának, hogy
A tanút nyom nélkül eltüntesse.

— *Mint egykor az Úttörők.*

— Azt a filmet nem sajnálom, szemben
A tanúval, melyért nagy kár lett volna.
Eleinte csemegeként, különleges juta-
lomként játszották a filmet válogatott
pártmunkásoknak, pikáns íznek szánták
a száraz dogmatikus eszme-futtatásokba
beféradt értekezletek részvevőinek mu-
lattatására. Aztán a film kópiája már-már
rongyosra kopott, mikor először a Bá-
nyász moziban „életmű-sorozatomban” ré-
szeként, később a Tinódi moziban, min-
den reklám és hivatalos hírverés nélkül
nyilvánosan is elkezdték játszani. A film
egy szerencsés véletlen folytán kijutott
Cannes-ba is, mivel Aczélnek nem volt
kifogása a nemzetközi kijutás ellen. *A ta-
nú* története valójában külön film tárgya
lehetne. Ma már azt a filmet a világon

Udvaros Dorottya, Bodrogi Gyula
Kende Tamás felvételei

mindenütt játsszák, mindenütt értik és
kedvelik.

— *Túljutott-e az emberiség A Tanú vi-
lágán?*

— Mi mindenképpen. De vakság volna
nem látni, hogy a zsarnokság, a rettenet,
az értelmetlen pusztítás és gyilkolás, a
borzalmakat megszépíteni és letagadni
vágyó hazugság közel s távol virul a világ-
ban. Új filmemben egy képzeletbeli or-
szág diktátorának halálát követően a dik-
tátor dublórei ellen folytatott hajtóvadá-
szatot mutatomban be. A hatalom örököse a
diktátor felesége, akinek nincs szüksége a
kínos kulisszatitkok tudóira. Titánia, ez a
kitalált ország neve, elpusztítja tanúit, s
ezért azoknak kell e lidérces országról be-
szélniük, akik még élnek és látnak.

— *Tulajdonképpen hol található ez a
Titánia, bennünk vagy kívülünk?*

— Bár a film alapján senkinek sem le-

het kétsége Titánia tér- és idő-koordiná-
táiról, a titániai világ konstansai sajnos
messze túlmutatnak azon a kéttucatmilli-
ónyi szerencsétlenül, akik megszállott
zsarnokok lélek- és testtipró hatalmát
kénytelenek nap mint nap elszenvedni. A
zsarnokság mindig ugrani kész, azonnal
kivirul, mihelyt az emberek menekülni
kezdenek önnön szabadságuk elől, s félni
kezdenek. Ha Titánia bennünk van, ak-
kor azok az erők is bennünk vannak, me-
lyek segítségével e szörnyeteget megza-
bolázhatjuk, iszonyatát komikumba olt-
va józan ésszel analizálhatjuk. A zsarnok
mindig halálkomoly, s ha minden ellensé-
gét is képes kiirtani, az egész társadalmat
képes rabigába hajtani, minden gondola-
tot képes száműzni, egyvalamire nem ké-
pes: hogy *komolyan vegyűk*. Ránézünk,
és nevetnékünk támad. Bár őt a nevet-
ségesség (sajnos) fizikai létében el nem
pusztítja, a bennünk élő zsarnokot bizo-
nyosan megöli. Aki magán tud nevetni,
abból zsarnok már nem lehet.

CSEPELI GYÖRGY